

LIEUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

XXIII folkloro konferencija

SAKYTINĖ TRADICIJA IR RAŠTO KULTŪRA: NUO SANKIRTŲ IKI TYRIMŲ TRAJEKTORIJŲ

Reformacijos 500 metų sukakčiai pažymėti

Pranešimų santraukos

2017 spalio 18–19 d.
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, Vilnius

Sudarė

VILMA DAUGIRDAITĖ

JURGITA ŪSAITYTĖ

Redagavo

DANUTĖ GILIASEVIČIENĖ

Viršelyje:

Juostos ornamento fragmentas

APIE TAI, KAS NETURI IŠNYKTI: KRAŠTOTYRININKO KONSTANTINO BRUŽO RAŠY TINIS PALIKIMAS

XX amžiaus antroje pusėje Konstantinas Bružas intensyviai pradėjo rinkti įvairią kraštotyrinę medžiagą Žemaitijoje (daugiausia – Žemaičių Kalvarijos apylinkėse). Po jo mirties (2005 m.) visa per penkis dešimtmečius sukaupta medžiaga buvo perduota Telšių „Alkos“ muziejui ir Lietuvos istorijos institutui. Šiuo metu „Alkos“ muziejuje saugoma 17 aplankų (iš viso apie 1 500 ranka rašytų arba mašinėle spausdintų puslapių su iliustracijomis, nuotraukomis ir brėžiniais), o Lietuvos istorijos institute – 21 aplankas (apie 3 000 ranka rašytų arba mašinėle spausdintų puslapių su iliustracijomis, brėžiniais ir apie 600 nuotraukų).

Iki šiol iš viso šio turtingo palikimo bemaž niekas nepublikuota. Mat Bružas, kaip politinis kalinys, septynerius metus praleido tremtyje – Norilske, o dar septynerius buvo priverstas gyventi Latvijoje, nes grįžti į Lietuvą jam buvo draudžiama. Suprantama, nė vienas redaktorius tokią biografiją turinčio autoriaus darbų tarybiniais metais spausdinti nenorėjo. Bružas intensyviai bendradarbiavo su profesoriais Česlovu Kudaba, Algimantu Miškiniu, Vaciu Miliumi, Angele Vyšniauskaite ir daugybe kitų mokslininkų, tad kelis straipsnelius (tiesa, vos dviejų trijų puslapių) geradarių dėka vis dėlto pavyko paskelbti tęstiniame „Kraštotyros“ leidinyje.

Minint Konstantino Bružo pavardę dažniausiai neapsieinama be epitetu. Vie niems jis – kaimo išminčius, svajotojas, kitiems – gamtininkas, paminklotvarkininkas, praeities Sargas, dar kitiems – Žemaičių Kalvarijos sąžinė, keistuolis, vienišius... Žodžiu, ne toks, kaip visi.

Pats Bružas mėgdavęs pabrėžti, kad jis esąs paskutinis žemaitis. Ši sąvoka apėmė ne tik kalbą, papročius, tarpukario ir ankstesnių metų buitį, gimtosios žemės pojūtį, bet ir svajones, mąstymą, visą gyvenimo būtį. Visa tai atsispindi ir gausiame jo rašytiniame palikime.

RADINIAI GOETHES IR SCHILLERIO ARCHYVE VEIMARE

Goethes ir Schillerio archyve Veimare yra saugoma lituanistikai vertingų dokumentų ir artefaktų, apie kuriuos pamiršta arba jie visai nežinomi. Ta medžiaga dabar tiriami ir bus plačiau pristatyta Liudviko Rėzos „Raštų“ rinkinyje. Svarbiausi radiniai yra šie:

- rankraštinis lietuvių dainų rinkinys, vadinamasis Veimaro egzempliorius, kurį Rėza atsiuntė Goethei 1820 metais kartu su laišku, bet nesulaukė atsakymo ir nežinojo, kaip rankraštis buvo įvertintas ir apskritai ar pasiekė Veimarą. Į tą klausimą padeda atsakyti Goethes dienoraščiai ir laišakai. Rankraščio kopija šią vasarą parvežta į Lietuvą;
- susirašinėjimas dėl lietuvių dainų rinkinio. Yra išlikę penki laišakai: du Jakobo Abrahamo Penzelio, vienas Goethes ir du Rėzos. Trys pirmieji nebuvo publikuoti Lietuvoje, Rėzos laiškus paskelbė Albinas Jovaišas, tačiau be faksimilių. Iš tos korespondencijos atsiskleidžia dainų rinkinio idėjos realizavimo pati pradžia ir Penzelio ketinimas užbėgti Rėzai už akių ir su Goethes rekomendacija pačiam išleisti lietuvių dainas (greičiausiai, vokiškai);
- „Dainų“ rinkinio recenzijos. Iki šiol manoma, kad Goethe parašė vieną recenziją „Dainoms“, o vėliau ją išplėtojo. Rankraščiai rodo, kad buvo dvi recenzijos, bet Goethes „Raštų“ leidėjas Johannas Eckermannas į antrąją recenziją įterpė beveik visą pirmąją ir tokią išspausdino pomirtiniame Goethes „Raštų“ rinkinyje. Be to, jis išbraukė iš antrosios recenzijos dešimt eilučių ir nebaigtą sakinį. Antroji recenzija iš rankraščio Lietuvoje nėra skelbta. Goethes recenzijas yra publikavęs Jovaišas (taip pat laikydamas jas viena recenzija).

Hercogienės Annos Amalijos bibliotekoje Veimare rastas nežinomo 1827 metų Leipcigo leidimo egzempliorius („Dainos“ išleistos Karaliaučiuje 1825 m.); šitos aplinkybės dar netirtos.

Goethes name-memorialiniame muziejuje, asmeninėje bibliotekoje, yra išlikęs Rėzos atsiųstas Goethei spausdinto „Dainų“ rinkinio egzempliorius, įrištas oda ir puoštas auksu. Apie jo egzistavimą iki šiol nebuvo žinoma, jis niekur neaprašytas.

Pranešime šie radiniai bus įvertinami lituanistiniu tiriamuoju aspektu, plačiau sustojant prie rankraštinio dainų rinkinio.

Vilma Daugirdaitė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

RANKRAŠTINIS TAUTOSAKOS RINKINYS: AKIRAČIAI IR AKIVARAI

Lietuvių folkloristikos istoriografijoje prioritetai teikiami spausdintiems tautosakos šaltiniams, atveriantiems folkloristikos ir folkloro diachroninį pjūvį, o kartu ir anksčiau lietuvių kalbai ir kultūrai brėžtas istorines perspektyvas, įtakas savimi išlikti

siekusiems lietuviams. Rankraštiniis tautosakos paveldas mokslinių refleksijų objektu tampa retai; o ir tais retais atvejais vyrauja tendencija rankraštinius tautosakos rinkinius, be objektyvesnės pačios medžiagos analizės, vertinti ne kaip kultūros, o kaip įnašą į lietuvių folkloristiką palikusią asmenybių veiklos faktus, kurie priimami kaip nereflektuojama, įrodymų nereikalaujanti aksioma.

Pranešimo atspirties taškas buvo ne rankraštinio rinkinio sudarytojo nuopelnai lietuvių folkloristikai, prie kurių būtų nelengva ką nors bepridurti, o autentiška pažintis su rankraščiu, leidusi pastebėti jo daugiasluoksniškumą ir problemišumą, duodantį impulsų kitokiai interpretacijos galimybei, negu yra įsivyravusi istoriografijoje. Tyrimo objektu pasirinktas paminkline vertybe jau tapęs suomių folkloristo Aukusti Roberto Niemio archyvinis dzūkų dainų rinkinys. Pranešime susitelkiama prie folkloristikos istoriografijoje įsigalėjusių faktų bei folkloro rengimo šaltinių tradicijoje užčiuopiamų nusistojusių nuostatų rinkinio tekstų atžvilgiu verifikacijos; išryškinaimos dėl rankraštinio rinkinio pavidalų (viena dalis rinkinio yra originalus rankraštis, o kita – tik jo nuorašas) kylančios, bet iki šiol nesvarstytos komplikacijos, užrašytų tekstų geografijos suponuojamos medžiagos autentiškumo problemos. Kartu šis rinkinys duoda pretekstą svarstyti, kiek rankraštiniis tautosakos palikimas gali būti talpus plačiąja kultūrine prasme.

Kęstutis Gudmantas

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

KELETAS PASTABŲ APIE SAKYGINĘ TRADICIJĄ LIETUVOS METRAŠČIUOSE

Rašto ir sakytinės tradicijos sąveika yra sudėtinga sritis. Istoriografijoje dažnai nukrypstama į kraštutinumus – sakytinės tradicijos pasitelkimas Lietuvos metraščiuose arba pernelyg sureikšminamas, arba jam beveik neskiriama dėmesio. Pranešime daugiausia bus kalbama apie XVI amžiaus Lietuvos metraščius, kuriuose yra vadinamoji legendinė proistorė. Sakytinė tradicija joje pasitelkiama, tačiau turėtina omenyje, kad metraštininkai ir jų užsakovas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Albertas Goštautas buvo krikščionys, tvirtai įaugę į tuometinę Europos kultūros tradiciją, kuri rėmėsi dviem „banginiais“: Antika ir Šventuoju Raštu. Norėdami išvengti interpretavimo klaidų, tyrėjai, viena vertus, privalo gilintis į viduramžių kronikų hermeneutiką, o antra vertus, domėtis šiuolaikiniais sakytinės tradicijos tyrimais.

FOLKLORINĖS REFLEKSIJOS DAILININKO RAŠTUOSE, ARBA BESIMOKANT ANTROPOLOGIJOS IŠ STASIO EIDRIGEVičIAUS

Stasio Eidrigevičiaus tekstai, pasak rašytojos Giedros Radvilavičiūtės, yra jo grafikos, piešinių ir pasaulėjautos sluoksnis.

Šiuo atveju išskirtinis dėmesys sutelkiamas į nuolatos dailininko tekstuose besikartojančius tėvų namų ir jų aplinkos, šeimos švenčių, darbų ir santykių motyvus, kuriuos drąsiai galėtume pavadinti folklorinėmis refleksijomis. Čia pat turėtume pripažinti, kad jos gerokai išsiskiria iš bendro jau seniai įprastu ir kanoniniu tapusio (*už*)*rašytinio* tradicinės kultūros paveikslo. Stasys Eidrigevičius, kaip ir Marcelijus Martinaitis, Norbertas Vėlius, Bronius Radzevičius ar daugybė kitų lietuvių kultūrą kūrusių ir kuriančių asmenybių atėjo ne tik iš auksinių saulėlydžių nušviesto ir, atrodo, be perstojo dainomis skambančio lietuviško kaimo – kaip tik tokį vaizdą fiksavo, įtvirtino ir neskubėjo keisti ištisos folkloristų ir etnologų kartos. Jie atėjo ir iš tokio kaimo, kuriame būta ir „kombikormo“ pribyrėjusių kaliošų, neretai ruberoidu ir laikraščiais dangstomų rąstinių sienų, kuriame neretai trūko duonos, švaros ir sutarimo, o senuosius molio ir medžio rakandus vis sparčiau keitė plastikiniai. Ar Eidrigevičiaus tekstai gali padėti išleisti daugiau spalvų ir žaisimės į bemaž du šimtmečius kryptingai estetizuojamą lietuvių tradicinės kultūros metraščių?

Pranešimui pagrindą ir kryptį davė įvairios Eidrigevičiaus publikacijos: knyga „Giedanti gaidžio galva“, „Kultūros baruose“ skelbti egotekstai, interviu įvairiuose leidiniuose ir kt. O probleminiu leitmotyvu tapo G. Radvilavičiūtės mintis apie poemą „Giedanti gaidžio galva“: *Tikslios kaimietiškos praeities detalės – musgaudis, „įvairaus dydžio suodinos rinkės ant pečiaus“, utelės, traiškomos nagu an stalo, – šiuolaikinei sąmonei tampa įtaigia fantasmagorija, magiškuoju realizmu, o ne nostalgijoje išmirkytu sentimentu.*

ŠVENTOJO RAŠTO INTERPRETACIJOS TAUTOSAKOJE: SAKMĖS, PATARLĖS, ANEKDOTAI

Šventasis Raštas lietuvių 600 metų krikščionybės tradicijoje skeidžiasi keletu būdų: jis yra skaitomas, atpasakojamas ir komentuojamas pamoksluose, perteikiamas giesmių tekstuose, buitiskai perpasakojamas vietinio mentaliteto sąvokų ribose.

Sakmės, ypač etiologinės, yra ta tautosakos tekstų dalis, kurioje, perpasakojant pasaulio sutvėrimo misteriją, pažintiniais bei edukaciniais motyvais yra bandoma išryškinti tam tikrų Dievo kūriniių privalumus, naudingumą, jų reikalingumą... Dėl struktūros pobūdžio ir intencijos aiškinti, pagrįsti tam tikrus reiškinius sakmės suvokiamos kaip atsakymai į nuolatinis pradedančių pažinti pasaulį vaikų klausimus, formuojantys tinkamą pamatą pasaulio pažinimui, pasitarnaujantys katechizacijos įvadui.

Patarlėse ir priežodžiuose taip pat rastume nemažai Šventojo Rašto refleksijų, kurios arba tiesiogiai patvirtina jo tiesas (*Dievas davė dantis, Dievas duos ir duonos*), arba jas iškreipia, tarkim, nutylėjimo, nebaigto sakymo metodu (*Kaip danguj, taip ir ant žemės*). Kartais patarlėse atpažįstami sakmių ar kitų ilgesnių folklorinių tekstų siužetų fragmentai.

Savo ruožtu anekdotai, ypač pagaulūs bei gyvybingi tautosakos kūrinėliai, atrinkdami juokingas, kartais absurdiškas situacijas teikia dar kitokias Šventojo Rašto pažinimo galimybes: žmogus permąsto pamokslų teiginius, nesuprantamus lotyniškus žodžius mėgina „versti“ (neretai fonetiniu pagrindu) į savąją kalbą ir pan. Įdomu, jog aktyvios ateizacijos metais anekdotai, kaip „kovos prieš religinį tamsuoliškumą priemonė“, pasitarnavo kaip tik tam, kad Šventojo Rašto tiesos būtų tolydžio palaikomos žmonių atmintyje, o kai ką net paskatino ieškoti jų pirminio šaltinio.

Šiandien, kai Šventasis Raštas yra prieinamas kiekvienam, gausu jo komentarų, homilijų, pagal kuriuos vyksta Biblijos studijos, vaikų ir suaugusiųjų katechizacija, tautosakos lobynas vis tiek išlieka kaip viena suprantamiausių pasaulėvokos formavimo dalių.

Aelita Kensminienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

PROZOPOPEJA MĪSLĖSE APIE RAŠTĄ: KALBANTYS DAIKTAI

Pranešime aptariamos įvairios lietuvių mįslės, užmenančios su raštu susijusius objektus, kurie jose vaizduojami kalbantys tarsi gyvi, pateikiamas tarptautinis tokių mįslių kontekstas.

Nors Martyno Mažvydo „Katekizmo“ eiliuotos pratarmės pradžia *Knygelės pačios byla lietvinkump ir žemaičiump* sukėlė nemažą diskusijų, ar pirmas dėmuo yra vienskaitos kilmininkas „knygelės bylā“, ar daugiskaitos vardininkas „knygelės byla“, bet abu atvejai skiriasi tik reikšmės niuansais, nes jais įvardijamas tas pats dalykas – negyvo daikto bylojimas, šnekėjimas, kalbėjimas („Lietuvių kalbos žodyne“ pateikiama pirmoji žodžio „bylā“ reikšmė – kalba, kalbėjimas, šneka, oracija, o žodis „byla“

suprantamas kaip byloja, prabyla). Ši savybė neretai panaudojama lietuvių ir kitų tautų mįslėse kaip maskavimo priemonė užmenant su raštu, rašymu susijusius objektus. Vienas tokių objektų yra rašomoji plunksna. Lietuvių mįslė apie ją *Nupjauk man galvą, išimk širdį, duok kalbėt* (tokioms mįslėms neretai būdingas kalbėjimas pirmuoju asmeniu) turi daugiau kaip šimtą užrašymų, ankstyviausias jų aptinkamas „Anoniminiame patarlių ir priežodžių rinkinyje“, veikiausiai sudarytame XVII a. pabaigoje arba pačioje XVIII a. pradžioje. Iš visų šių variantų suformuotą tipą pagal egzistuojančias panašias analogijas (*lino kančia, rugio kančia*) sąlygiškai galėtume pavadinti *plunksnos kančia*. Mįslių tyrinėtojas Archeris Tayloras yra pastebėjęs, kad įvairiuose Europos kraštuose paplitusios vadinamosios *kančių serijos* mįslės, kuriose koks nors objektas vaizduojamas kaip asmuo, patiriantis daugybę kančių ar nužudomas. Jo nuomone, tokio pobūdžio tarptautinė mįslė apie rašomąją plunksną turi daugiau literatūrinės nei liaudies mįslės bruožų, o jos šaknys siekia antikinę Europą ir galbūt nusidriekia dar toliau į rytus.

Povilas Krikščiūnas

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

IŠ PAMAŠTYMŲ APIE VIRTUALIOSIOS RAŠTIJOS TYRIMŲ PROBLEMAS

Raštu fiksuoti folkloriniai ar sufolklorėję kūriniai žinomi jau seniausiose raštą susikūrusiose kultūrose. Žinoma, tai buvo palyginti nedidelės visuomenės dalies kūryba, tačiau laikui bėgant tie kūriniai veržėsi į platesnes sklaidos erdves. Iš aukštosios kultūros jie gręžėsi miestelėnų, vėliau – ir valstietiškosios kultūros link, vieni folklorizavosi pirminiais pavidalais (kaip antai grandininiai laišakai, epitafijos, atminimai), kiti įgijo saktinei tradicijai būdingų bruožų (oracijos, sveikinimai). Šiuolaikiniuose folkloro kontekstuose tokia dvilypė sklaidos dermė palietė daugelį žanrų ir suvokiama kaip seniai susiklosčiusi realybė. Tačiau tyrėjams ji kelia nemaža teorinio pobūdžio klausimų, ypač aptariant virtualiąją kultūrą, kur užrašytas tekstas dažnai derinamas su įvairiomis grafinėmis raiškomis, animaciniais triukais, garso ir vaizdo elementais.

Pranešime pasakojama, kaip su interneto folkloru susijusius teorinius klausimus bando spręsti pastarojo dešimtmečio užsienio tyrėjai, kiek tie klausimai aktualūs lietuviškai realybei, svarstoma apie galimus sprendimo būdus, jų privalumus ir trūkumus. Teiginiai iliustruojami pavyzdžiais iš interneto ir rašytinių šaltinių.

TARPTAUTINĖS BALADŽIŲ INTERPRETAVIMO STRATEGIJOS: NĖ VIENAS TYRĖJAS NĖRA VIENIŠA SALA

Pirmiausia siekiama supažindinti auditoriją su kai kuriomis tarptautinėmis baladžių interpretavimo strategijomis, bandant užčiuopti tyrėjų polilogo pulsą. Nenutrūksta moje polemikoje gausu paragininimų balades ne tik siaurai tyrinėti, bet ir aprėpti jas plačiau.

- Vienas iš tokių raginimų yra kvietimas folkloristams permąstyti savo nuostatą, kad tradicija būtinai esanti „žodinė“ – komercinės, nekomercinės, rašytinės ir spausdintos formos čia yra tokios pat galiojančios (D. Dugaw). Visos Europos kultūros perėjo neraštingumo, pradinio raštingumo, įsigalėjusio raštingumo etapus, todėl baladžių tyrinėtojai, nagrinėdami tekstus, turėtų atsižvelgti į to meto raštingumo lygį (D. Buchan). Teigiama, kad tradicinio perdavimo efektyvumas tiesiogiai priklauso nuo dainininkų išsilavinimo ir raštingumo, o spausdintas žodis esąs tokia pat lygiavertė tradicijos dalis, kaip ir žodinis perdavimas (F. Eckstorm, Ph. Barry). Pastebima, kad raštu paremtoje kultūroje žodinis perdavimas ir perdavimas per rašytinius šaltinius tarpusavyje sąveikauja (E. Richmond).
- Kita pažymėtina tendencija – nuomonių išsiskyrimas dėl „tiesiausio kelio, vedančio į baladžių tradicijos pažinimą“. Vieni mano, kad toks kelias esąs tekstų studijavimas (V. Olason, L. Præstgaard Andersen). Kiti teigia, kad „meilė tekstams“ pagimdė daug mitų apie balades ir galiausiai mokslininkai studijavo mitą, kurį patys susikūrė; įrodinėjama, kad baladžių supratimo raktas yra lauko tyrimai; pasėjama abejonė, ar teorijos, paremtos spausdintų tekstų studijomis, yra teisingos (I. Piø).
- Trečiasis įsimintinas požiūris – raginimas į balades žvelgti ne vien kaip į ypatingą poezijos formą; jos turėtų būti studijuojamos neišleidžiant iš akių pateikėjų ir jų kultūrinės aplinkos (B. Dietz). Įrodinėjama, kad baladės gali būti iš tiesų suprastos tik iširtos kartu su jų atlikimo kontekstu, net jeigu tekstinė bei lyginamoji analizė ir būtų esminė (J. Toelken). Išreiškiama nuomonė, kad prieš klasifikuodami tekstus mokslininkai turėtų daug ko išsiterauti pačių dainininkų (J. Porter).

Pranešimo pabaigoje keliamas klausimas, kokio peno *lietuvių* folkloristikai suteiktų „į kontekstą orientuoti“ dainų, baladžių tyrimai. Svarstoma, kas būtų baladžių *konteksto* šaltiniai. Šių šaltinių pažinimas šiandieninėms baladžių interpretacijoms atvertų platesnį matymo lauką.

SENŪSIOS LIETUVIŲ PERIODIKOS KULTŪRINĖS TAPATYBĖS: ŠRIFTO IR KALBŲ PASIRINKIMAI

Pranešime analizuojama lietuvių periodika, leista 1823–1940 metais. Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos kolektyvo užfiksuotais duomenimis, poligrafiniu būdu iš viso buvo išleista (skaičiuojant kartu su vienkartiniais) 1782 periodiniai leidiniai. Leidinių pasirinktas šriftas ir kalbinis pagrindas (daugiakalbiams leidiniams) yra vienas iš bibliografuojamų duomenų elementų, todėl šiuo metu, jau esant nacionalinės bibliografijos įdirbiui, į lietuvių periodiką galima žvelgti ir per plačiašakę kultūrinės tapatybės prizmę. Dėl tokios gausos bibliografų užfiksuoti duomenys gali būti interpretuojami tiek kiekybiniais, tiek kokybiniais aspektais. Šios prieigos detaliau atskleidžia esmines tendencijas, taip pat sukuria sąlygas apibrėžti laikraščių redakcijų ir privačių asmenų (pavyzdžiui, Vydūno) apsisprendimus. Šiais požiūriais aiškiai regima Didžiosios ir Mažosios Lietuvos rašto tradicijų takoskyra. Reformacijos įtaka per spaudos gotiško šrifto pasirinkimą taip pat išryškėja Paprūsės ir JAV lietuvių bendruomenėse. Kita vertus, lotyniškas šriftas pamažu smelkėsi ir į Mažosios Lietuvos lietuvių spaudą. Kalbinės įvairovės analizė rodo, jog lietuvių leidiniuose greta lietuviško teksto arba į jį įsiterpę pasirodė tekstų ir kitomis kalbomis: anglų, baltarusių, esperanto, ispanų, jidiš, rusų, prancūzų, vokiečių, latvių, lenkų, ukrainiečių, portugalų... Tokie kitakalbių tekstų pasirinkimai atspindėjo lietuvių kalbos tarptautiškumą (tarptautiniuose leidiniuose), tenykščių lietuvių emigrantų santykį su emigracijos šalių valstybinėmis kalbomis, ryšį su Rusijos ir Vokietijos kultūrinio palikimu. Lietuvių periodikos kultūrinės tapatybės, išreikštos per šrifto ir kalbų pasirinkimą, byloja apie dinamišką lietuvių tautos kelią į savarankiškumą, jos santykį su ją supančiu pasauliu.

Radvilė Racėnaitė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

KRIKŠČIONIŠKO TURINIO VAIZDINIAI INTERNETO FOLKLORE: KOMIZMAS IR DIDAKTIKA SKAITMENINIAME PASAULYJE

Pranešime, pasitelkiant interneto folkloro pavyzdžius, kuriuose figūruoja Dievas, šventieji ir kiti Biblijos *veikėjai*, siekiama aptarti, koks yra jų santykis su tradiciniu folkloru ir individualia kūryba. Kai kurie iš jų temiškai siejasi su Biblijos pasakojimais apie pasaulio sukūrimą, Adamą ir Ievą, apie žmogiškosios egzistencijos sunkumus,

Nojaus arką ir pan., o kiti remiasi eschatologiniais vaizdiniais apie pasaulio pabaigą ir pomirtines patirtis, susitinkant šv. Petrą prie Rojaus vartų.

Ilgus amžius iš esmės tik žodžiu plitusi, taigi atmintyje išlaikoma, kalba perduodama ir klausos padargais išgirstama tautosaka skaitmeniniame amžiuje įgijo naujų raiškos ir sklaidos galimybių. Vis labiau įsigalint elektroninėms vaizdinėms informacijos perdavimo priemonėms, interneto folkloras tampa visų pirma vizualiai patiriamu – pamatomu ir perskaitomu, – rašytinį tekstą ir vaizdus sujungiančiu reiškiniu. Jo nereikia nei įsiminti, nei atsiminti, kurioje svetainėje kokių pavyzdžių ieškoti, nes visuomet galima *paguglinti*.

Reikia pažymėti, kad tokia tradicinei tautosakai nebūdinga skaitmeninė šiuolaikinio folkloro gyvavimo ir sklaidos terpė nulemia ir temų bei turinio globalumą, kai pasaulyje paplitę internetinio folkloro pavyzdžiai netrukus tampa žinomi ir Lietuvoje. Kartais jie prigyja, išpopuliarėja ir pakludami klasikiniams tradicinio folkloro gyvavimo principams išplinta daugybe variantų, papildydami lietuviškais realijomis. Kitais kartais jie dėl nevykusiai išversto teksto ar netinkamai parinkto vaizdo nepritampa ir savo vienkartinį pavidalą greitai pradingsta skaitmeniniame šiukšlyne. Naujas anglų kalbos kaip *lingua franca* pozicijas pasaulyje patvirtina faktas, jog neretai ir lietuviškose svetainėse dalijamasi „iškirpk ir įklijuok“ metodu perkeltais interneto folkloro pavyzdžiais iš angliakalbių kraštų.

Dauguma tokių interneto folkloro pavyzdžių pasižymi šurkštoku humoru ir tiesmuka didaktika. Klasikinių naratyvų parodijos, kuriomis siekiama kuo didesnio komiško, yra labai populiarios ir laikytinos gyvybingomis šiuolaikinio skaitmeninio kūrybiškumo apraiškėmis.

Jurga Sadauskienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

SALOMĖJOS NĖRIES „MŪSŲ PASAKŲ“ PSICHOLOGIZMAS: TARP TRADICIŠKUMO IR INDIVIDUALUMO

Salomėjos Nėries parengtos spaudai ir 1934 metais Kaune išleistos „Mūsų pasakos“ – išskirtinis, tačiau primirštas leidinys. Folkloristų jis nesudomino, nes buvo parengtas nemoksliskai, ne iš savo surinktos medžiagos, kai kuriuose tekstuose buvo juntamas ir autorės literatūrinis braižas. Literatai šia knygele irgi nesidomėjo. Jiems, matyt, kliuvo tai, kad joje nelabai ryškus poetės balsas, jis nenustelbė tradicinio liaudiškojo pasakojimo, be to, savo turiniu šis pasakų rinkinys prieštaravo sovietmečio ideologijai. Vis dėlto kai kurie poetės pateikti pasakų, sakmių, legendų tekstai spindi ypatinga įtaiga, estetika ir psychologizmu. Pastarasis ir pasirinktas pagrindiniu pranešimo objektu.

Keliamas klausimas, kaip stipriai Salomėjos Nėries adaptuotų ir plačiau auditorijai skirtų pasakų psichologinis turinys ir įtaiga skiriasi nuo mūsų folklorinės tradicijos ypatumų. Parengti tekstai lyginami su Jono Basanavičiaus skelbtomis XIX a. pabaigos pasakomis ir su pasakų tekstais, užrašytais XX a. viduryje.

Bronė Stundžienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

FOLKLORO SITUACIJOS KAITA RAŠTO KULTŪROJE

Pranešimas skirtas nuodugniau aptarti rašto sąlygomis susidariusią naują folkloro situaciją. Atskaitos tašku pasirenkamas istoriškai aiškiai apibrėžtas laikas – Lietuvos raštijai įžengus į savo naują – knygų spausdinimo – etapą, netrukus įtrauksiantį ir sakytinę tradiciją. Pastarajai tiesiogiai priklausantis folkloras atsiduria jo prigimčiai svetimoje sociokultūrinėje terpėje, tarsi atėmusioje dalį jo gyvybės. Skirtingai nuo eilėraščio, kuris tik išspausdintas pradeda savo tikrąjį gyvenimą. Svarstant, kas ir kodėl keičiasi folklore bei jo recepcijoje, folklorą perkeliančią knyginių formatą, bus remiamasi lietuvių dainuojamąja tradicija, turinčia jau trijų šimtmečių dainų skelbimo istoriją. Būtent su pirmųjų dainų publikacijų pasirodymu (P. Ruigys, 1747; J. Herderis, 1778–1779; L. Rėza, 1825 ir kt.) sietinos ir lietuvių tautosakos mokslo užuomazgos: spaudos dėka pirmą kartą sukuriama lengvai prieinamų šaltinių bazė (iki archyvų laiko dar toli), kuri atnaujinama bei pildoma naujais leidiniais iki dabar. Todėl ir atrodo prasminga bent fragmentiškai pasiaiškinti, kokią adaptaciją spausdinimo procese patyrė / patiria bendroji dainų kultūra, nors ir žinant, kad *liber est altera memoria* (knyga – antroji atmintis).

Giedrė Šmitienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

KARTOTĖ? JANINOS DEGUTYTĖS LAIŠKŲ ATVEJIS

Bendrujų vietų sąvoka leidžia apibrėžti dalykus, pasikartojančius kintant socialinėms, istorinėms ir kultūrinėms sąlygoms. Tokiu būdu ji jungia skirtingus laikotarpius, susieja sakytines ir rašto kultūras. Nepaisant skirtingų istorinių laikotarpių, numanomas pasikartojimas leidžia kelti tradicijos, jos susidarymo ir išsilaikymo klausimą.

Pranešime aptariama ir interpretuojama iš miesto kilusios poetės Janinos Degutytės laiškuose aptikta žemės patirtis – prisirišimas prie vietos, nenugalimas noras ją betarpiškai justį, atsidavimas žemės darbams. Degutytės laiškuose, subtiliai atskleidžiančiuose atskirą patirtį, veikiausiai yra išsaugomas ir bendresnis lietuvių kultūros reiškinys – žemės ir žemės darbų ilgesys. Užkoduotas genetiškai, jis iškyla ir veikia net ir be tiesioginio perėmimo.

Jurgita Ūsaitytė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

RAŠTO KULTŪROS ŽENKLAI ASMENINIŲ DAINYNŲ TRADICIJOJE

Asmeniniai, arba rankraštiniai, dainynai, kuriuos šiandien nedvejodami priskiriame folkloro laukui, Lietuvoje įsitvirtino ir išpopuliarėjo XIX amžiaus rašto kultūros terpėje. Akivaizdu, kad savo ištakomis jie nebuvo folklorinės prigimties reiškiniai. Nors su sakytine tradicija juos leistų sieti dainiškas turinys, tačiau jis, reikia pripažinti, toli gražu nebuvo tapatus to meto tradiciniam liaudies dainų repertuarui. Priešingai, daugelio šių dainynų, ypač ankstyvųjų, būdingiausiais bruožais laikytini rašytinis pavidas ir neretai literatūrinis turinys, taigi iš esmės jie yra (ne)folkloriški tiek pat, kiek kitos ano meto asmeninės raštijos formos.

Beveik pusantro amžiaus trunkančioje rankraštnių dainynų tradicijoje atspindi itin margas, greit kintantis, pagal pačius įvairiausių požymius diferencijuojamas dainiškas-poetinis repertuaras. Tekstinį šių dainynų turinį, kurį galėtume palyginti su kintamuoju dydžiu, visų pirma lėmė pačios kultūros dinamika, suvokiama kaip folklorinės, literatūrinės ir socialinės tikrovės sąveika. Rankraštiniai dainynai perėmė, adaptavo konkretaus istorinio laikotarpio raštijos elementus, prisitaikė prie vyrausios vertybinės sistemos, sykiu atspindėdami, kaip žmogus reflektavo kultūrą ir save joje. Šiuose rankraštniuose šaltiniuose, ilgainiui tapusiuose folklorinės tradicijos savastimi, aptinkama sociokultūrinės informacijos, kuri padeda nusakyti bei įvertinti visuomenės ir individo raštingumą, suvokiamą ir kaip gebėjimas, ir kaip asmens saviraškos būdas ar tapatybės bruožas. Šios su rašto kultūra siejamos situacijos, realijos ir bus aptiriamos pranešime.

Rūta Žarskienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

BALSAS TRUBA SWIETA JUDINS IR NUMIRUSIUS PABUDINS: MALDA SU PUČIAMAISIAS INSTRUMENTAIS LIAUDIŠKOJO PAMALDUMO TRADICIJOJE

Dar prieš pasirodant pirmiesiems Biblijos, katekizmų, giesmynų vertimams į lietuvių kalbą, įvairiausiose pasaulietinėse ir bažnytinėse išskilmėse skambėjo profesionalūs instrumentiniai ansambliai ir orkestrai, giedojo chorai. Baroko epochoje ne tik didžiųjų miestų ir vyskupijų centrų, bet ir atokių vietovių Bažnyčios stengėsi deramai – su muzikos instrumentų palydėjimu – švęsti titulinius atlaidus savo parapijoje bei nukeliauti į kaimynystėje vykstančią šventę. Šitaip formavosi pučiamųjų ansamblių liaudiškojo pamaldumo tradicija, kuri iki šiol gyvuoja Žemaitijoje.

Pastaraisiais metais atliekant lauko tyrimus Mažeikių ir Skuodo apylinkėse susidurta su iki šiol visiškai netyrinėtu reiškiniu. Čia dar ir šiandien gyvuoja paprotys ne tik laidotuvių, mirties datos paminėjimų, bet ir atlaidų metu melstis prie artimųjų kapų pasitelkiant pučiamuosius muzikos instrumentus. Pranešime bus bandoma atskleisti šios muzikinės tradicijos šaknis bei prasmes, atsakyti į klausimus, kam reikalingos dūdos meldžiantis už mirusiuosius, ką tai galėtų reikšti, kokia yra pučiamųjų instrumentų funkcija ir panašiai.

Aušra Žičkienė, Lilija Kudirkienė

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

DAR KARTĄ APIE BRIDŽIAUS GEDKANTO ĮRAŠĄ XVII AMŽIAUS ATMINIMŲ ALBUME

Bridžiaus Gedkanto (~ 1602–1666) – būsimojo kartografo, artilerijos pulkininko ir karo inžinieriaus – atminimo įrašas, padarytas 1634 metų birželio 1 dieną, jau seniai žinomas kaip istorinių ir lituanistinių tyrimų (kalbotyros, etnomuzikologijos, kultūrologijos) objektas. Alegoriniu piešiniu, kuriame įkomponuotas melodijos fragmentas, papuoštas įrašas yra Ragainėje gimusio Christiano Ottero (1598–1660), žymaus matematiko, architekto ir inžinieriaus, atminimų albume.

Pranešime bus bandoma dar kartą patyrinėti B. Gedkanto įrašą ir mėginti apibendrinti kai kuriuos iki šiol neaiškius klausimus.